

Написане лишається

Сергій Кривенко

РАННІЙ ПАВЛО ТИЧИНА У ВІДГУКАХ МИХАЙЛА МОГИЛЯНСЬКОГО

У статті розглянуто і прокоментовано відгуки Михайла Могілянського про ранню творчість Павла Тичини.

Ключові слова: відгук, популяризація, критика.

Serhiy Kryvenko. Early works of Pavlo Tychyna in Mykhaylo Mohyliansky's responses

The article deals with and comments upon Mykhaylo Mohyliansky's responses to the early works by Pavlo Tychyna.

Key words: response, popularization, criticism.

Постать Михайла Могілянського (1873 – 1942), знаного протягом перших десятиріч ХХ століття українського літературознавця, письменника, публіциста, критика, перекладача, і дотепер залишається маловідомою й недостатньо вивченою. Його бурхлива творча й суспільно-політична діяльність зазнала несправедливих звинувачень і була насильницьки зупинена в 30-х роках репресивними заходами тоталітарного режиму [докладніше див.: 7; 17].

Активно виступаючи у пресі з літературно-критичними статтями та рецензіями, М.Могілянський перший привітав появу таких новаторських явищ українського письменства 20-х рр., як збірки “Шуми весняні” М.Івченка, “Сині етюди” та “Осінь” М.Хвильового, “Осінні зорі” В.Сосюри, “Мамутові бивні” Ю.Яновського та ін. Названі праці донедавна не могли стати предметом об’єктивного дослідження літературознавців. Залишаються маловідомими також друковані відгуки М.Могілянського і про творчість П.Тичини, за першими кроками якого на поетичній ниві критик уважно стежив. Це, зокрема, рецензії на збірки П.Тичини “Сонячні кларнети”, “Вітер з України” та критичний нарис “П.Тичина”. Повернення їх до наукового вжитку, безперечно, допоможе точніше з’ясувати феномен П.Тичини, творчість якого – одна з найцікавіших сторінок в історії української літератури перших десятиріч ХХ століття.

Повернувшись у червні 1917 р. з Петрограда на рідну Чернігівщину, М.Могілянський продовжував активну творчу літературну й наукову працю. Він очолював Чернігівське українське видавництво “Сіверянська думка” (1918), літературний комітет Чернігівського відділу народної освіти (1919), співпрацював із Чернігівською губернською архівною комісією, на засіданні якої з нагоди 25-річчя від дня смерті Л. Глібова виступив із доповіддю про видатного байкаря. Також активно співпрацював М.Могілянський у періодичній пресі, зокрема в журналі “Просвещение”, що виходив 1919 р. у Чернігові. Тут він надрукував низку статей про творчість класиків української літератури: “Творческий путь М.М.Коцюбинского (К шестой годовщине смерти)”, “Леся Украинка”, “Иван Франко”. “Для всіх цих статей характерна сміливість, з якою автор в умовах панування нігілістичних теорій пролеткульту обґрунтував

необхідність вивчення трудящими класичної спадщини” [7, 59]. Помітне місце серед матеріалів, що їх М.Могилянський умістив на сторінках “Просвещения”, належить опублікованій у травневому номері рецензії на збірку “Сонячні кларнети” П.Тичини. Прикметно, що вона стала однією з перших рецензій на дебютну книжку поета. Починалася рецензія так: “В своем первом небольшом сборнике стихов, озаглавленном “Соняшні кларнети” молодой украинский поэт [...] является неожиданно “новым” даже для тех, кто уже в течение лет около пяти сочувственно отмечал его стихи, появлявшиеся в лучших украинских органах, как грациозные и музыкальные по форме, как исполненные склонностью к философскому раздумью и глубокого нежного лиризма – по содержанию...” [11, 29].

М.Могилянський висловив оцінку, яка в багатьох моментах суголосна з оцінками інших тогочасних рецензентів. Зокрема, один із найавторитетніших літературознавців і критиків тих часів М.Зеров в огляді “Українське письменство в 1918 році” зазначив: “П.Тичина без сумніву найталановитіший – природжений і щирий поет. Це помітно з його віршу – мелодійного, простого, несилуваного, оригінальних ритмів, тонкості звукової інструментовки” [4, 338]. Особливу увагу М.Зеров звернув на “прості і свіжі образи” збірки й на те, що П.Тичина “має ключі од якихось схованих таємниць українського слова, – такі несподівані і свіжі бувають у нього сполучення слів” [4, 338]. Б.Якубський трактував “Сонячні кларнети” як “з’явище відрядне. Автор “Соняшних кларнетів” – своєрідний, справжній поет, який шукає і в своїх шуканнях завжди зостається інтересним. Перш за все, – з огляду на форму своїх поетичних шукань” [18, 1222]. Змістовні судження висловлено й у рецензії Ю.Меженка-Іванова, який наголосив на тому, “що поетична індивідуальність Тичини оригінальна і яскрава. Починаючи з того, що всі асоціації у нього реалізуються у певну гармонійну емоційну послідовність, яка не порушується протягом всієї книги. І ця оригінальність набула найбільш індивідуальних форм в образності...” [10, 125]. Цікаві спостереження містили статті й огляди А.Ніковського [14], Б.Тиверця [15], Б.Ларина [8], які переважно акцентували увагу на новаторстві змістоформальних елементів збірки “Сонячні кларнети”, самобутності таланту, художній майстерності автора.

М.Могилянський, вчитуючись у поезії першої збірки П.Тичини, простежив помітний вплив на його творчість революційних подій, котрі піднесли творчість її автора “на высоты неожиданные, привели его к достижениям чрезвычайным. В самой форме его новых стихов чувствуется дыхание нашей революционной эпохи, заставляющее вспоминать старую истину, что в форме художественного произведения нет ничего, что не было бы теснейшим образом соединено с его содержанием...” [11, 29].

Автор рецензії, зазначивши окремі недоліки збірки, указав, що “...все это мелочи в сравнении с тем большим, что так щедро дает нам неожиданно расцветший талант Тычины” [11, 30]. І, закінчуючи рецензію, писав: “Трудно предсказывать дальнейшие пути поэта, но и данное им в “Соняшних кларнетах” уже вписывает новую, яркую и содержательную страницу в книгу украинской поэзии” [11, 30].

Рецензія М.Могилянського в журналі “Просвещение” вже потрапляла в поле зору дослідників, зокрема Й.Давидова [1]. Його невелика стаття “Чернігівська рецензія (до 90-річчя від дня народження П.Г.Тичини)”, крім викладу змісту публікації М.Могилянського, подавала маловідомі штрихи до його біографії. Й.Давидов слушно зауважив, що рецензія М.Могилянського “звучить в одній тональності з ґрунтовними дослідженнями науковців” [1, 4]. Стаття в чернігівській газеті містить низку цінних спостереження, однак усе ж позначена “духом” офіціозу часу її написання.

Пізніше, знов перебуваючи в Петрограді і працюючи в деяких тамтешніх видавництвах (1921 р. – початок серпня 1923 р.), М.Могілянський не припиняв уважно стежити за розвитком літературно-мистецьких подій в Україні, зокрема й за творчістю П.Тичини. Це промовисто засвідчує його лист до І.Айзенштока від 31 серпня 1922 р., в якому адресант висловив надію на сприяння останнього в отриманні нової літературної продукції, зосібна і творів П.Тичини: “Надеюсь, что с Вашей помощью мне удастся получить, во-первых, Харьковский альманах (м[ожет] б[ыть], журнал?) “Шляхи мистецтва” (особенно № с произведениями Тычины), во-вторых, что есть по части поэзии, в-третьих, брошюру В.Полищука “Як писати вірші”, в-четвертых, если можно достать сборник “Вир революції” (изд[анный] в [19]21 г. в Екатеринославе) [9].

У цьому ж листі М.Могілянський повідомляв І.Айзенштока про долю критичного нарису “П.Тичина”: “Более обстоятельно ... (но лишь весьма относительно “более”) я написал было о Тычине, статья должна была пойти в “Летописи”, “Летопись” закрыли, сейчас я уже прочел корректуру статьи для сменивших “Летопись” – “Литературных записок”, но, увы, и они закрыты... И так она, по видимому, в печати и не появится...” [9]. Проте, попри песимістичні передбачення автора статті, вона з’явилася друком у петроградському журналі “Книга й революция” [12]. Опублікована була вже тоді, коли М.Могілянський, залишивши Петроград, перебував у вирі літературно-мистецького життя Києва.

Стислий літературно-критичний нарис “П.Тичина” – безперечно, один із найцікавіших відгуків про творчість поета в доробку М.Могілянського, якого, окрім суто естетичного аналізу творчості П.Тичини, цікавили і проблеми популяризації серед російського читача найкращих надбань нової української поезії, “когда искания новой украинской жизни уже увенчались достижениями большого художественного веса, знакомство с этими достижениями и теми путями, которыми пришла к ним новая украинская поэзия, не может не представлять живого интереса и для русских читателей”. Тому, запевняв критик, “дать им это знакомство и составляет задачу предлагаемого краткого очерка” [12, 15].

Окресливши провідні тенденції розвитку української поезії початку ХХ ст., автор статті головну увагу приділив творчості П.Тичини, “такой современной и по идейному содержанию, и по форме” [12, 15]. У попередніх номерах журналу “Книга и революция” разом із рецензіями М.Могілянського на твори російських письменників М.Зощенка, М.Слонимського, М.Нікітіна, Т.Сандомирського, В.Іванова, Б.Пильняка та ін. було вміщено його відгуки і про найцікавіші українські книжкові публікації останніх літ (“Сині етюди” М.Хвильового, “Твори” М.Коцюбинського, критико-біографічний нарис “Коцюбинський” С.Єфремова) [5].

Ці публікації, що мали на меті знайомити із кращими здобутками українського письменства російські письменницькі й читацькі кола, не були в літературній біографії М.Могілянського епізодом, вони продовжили його творчу практику попередніх десятиліть. М.Могілянський активно популяризував українську літературу на сторінках періодичних видань “Речь”, “Новости”, “Запросы жизни”, “Украинский вестник” та ін. Особливо прикметні його публікації в “Украинской жизни” (“Коцюбинский и Винниченко”, “Ложь” Винниченка на Александринской сцене”), річні огляди української літератури (1910 – 1913) у “Русской мысли”, статті про М.Вербицького, М.Вороного, М.Драгоманова, Панаса Мирного, М.Коцюбинського, О.Олеся в “Новом энциклопедическом словаре” Ф.Брокгауза та І.Єфрона, переклади російською мовою творів М.Коцюбинського (*Коцюбинский М. Рассказы: В 3 т. – СПб.; М., 1911 – 1914*),

які слід розглядати як важливий внесок в ознайомлення російськомовного читача з українською літературою. Висока оцінка М.Горьким діяльності М.Могилянського (“Чуть ли не единственный человек, – который знакомит русскую публику с украинской литературой, и прекрасно делает” [6, 157]) – вагоме тому підтвердження.

М.Могилянський брав активну участь в організації і проведенні літературно-мистецьких вечорів, на яких широко висвітлював розвиток українського письменства, популяризував його здобутки. На одному з таких вечорів із нагоди приїзду до Києва Андрія Белого він виголосив доповідь про стан сучасної української поезії, в якій чимало місця відводилося і творчості П.Тичини. Н.Романович-Ткаченко в листі до П.Тичини від 3 березня 1924 р. так писала про цю подію: “Привітальну промову перед концертом сказав Могилянський, який дав огляд української поезії і подав багато взірців з Ваших поезій” [2, 451].

Висвітлені літературно-критичні оцінки творчості П.Тичини знайшли своє логічне продовження в рецензії М.Могилянського на збірку “Вітер з України”, опублікованій у київському журналі “Нова громада” (1925), в якому тоді плідно співпрацював автор рецензії.

Поставивши збірку “Вітер з України” поруч із “Осіною” М.Хвильового, М.Могилянський зауважив, що “це чи не найзнаменитіші події нашого літературного життя минулого року, а може й останніх минулих літ” [13, 13]. І якщо “Плуг” свідчив не лише про невпинне поетичне зростання поета, а й про початок “кризи”, смисл і зміст якої, на думку М.Могилянського, цілком розкрилися у збірці “Вітер з України”, що мала “значення нового етапу в його поетичнім розвитку” [3, 492], містила і “зразки класичної форми, і нові спроби над словом, що свідчить про незвичайну чутливість поета в цьому обсягу” [13, 13]. Проте, як припускав рецензент, “криза” поетова глибша, щоб вихід із неї було можна знайти в суто словесних експериментах. Та й сам П.Тичина в листі до М.Могилянського від 1 листопада 1924 р. звіряв йому свої думки: “Так мені приємно чути від Вас, що книга моя дає свій слід, але це, дорогий Михайле Михайловичу, – це не те, чого я хотів. Душа рветься до незнаних висот, монолітом хочеться встати, і руки піднімаються весь час. Та коли я це зроблю, та коли піднімусь? Для моноліту – знання треба, сили і здоров’я. Незнані висоти – всебічного розцвіту і блиску вимагають. Рубці, щоб рубці на цій епосі залишились! От як від Лесі Українки принаймні. – І тому да будемо щирі: “Вітер з України” – це тільки вітер, а буря ще або буде, або ж ні” [16, 39]. Ці самозізнання поета в контексті аналізу присвячених його творчості публікацій М.Могилянського становлять особливий інтерес, оскільки переконливо свідчать про проникливість критика, обґрунтованість його характеристик й оцінок. Рецензент, переживаючи разом із поетом його світотворчу “кризу”, констатував, що “поетові замало бути “вітром”, хотів би він бути “бурею” [13, 13]. Завершував М.Могилянський свій відгук про книжку “Вітер з України” П.Тичини оптимістичним прогнозом: “Його шляхи, його боління дають право сподіватись, – буде!” [13, 13]. І хоча пізніші етапи поетової творчості в умовах комуністичної диктатури не підтвердили цитованого пророцтва М.Могилянського, його синхронні публікації про раннього П.Тичину загалом зберігають істотне значення для дослідників українського письменства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давидов Й. Чернігівська рецензія (до 90-річчя від дня народження П.Г.Тичини) // *Комсомольський гарт (Чернігів)*. – 22 січ. (№ 10).
2. *З архіву П.Г.Тичини*: Зб. документів і матеріалів. – К., 1990.
3. *Зеров М.* “Вітер з України” (Третя книжка Тичини) // *Твори*: У 2 т. – К., 1990. – Т. 2.
4. *Зеров М.* Українське письменство в 1918 році // *Літературно-науковий вісник*. – 1919. – Т. LXXIII. – Кн. 1/3.

5. Книга и революція. – 1923. – № 1 – 4.
6. Коцюбинський М. Твори: У 7 т. – К., 1975. – Т. 7.
7. Курас Г., Сарбей В. Михайло Могилянський: “Ніколи в житті я не був націоналістом” // Вісник АН Української РСР. – 1990. – № 4.
8. Ларин Б. Про “Соняшні кларнети” П.Тичини // Книгарь. – 1919. – № 25/26.
9. Лист М.Могилянського до І.Айзенштока від 31 серпня 1922 р. // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі ІЛ.). – Ф. 182 (перебуває в опрацьованні).
10. Меженко-Іванов Ю. П.Тичина. “Сонячні кларнети” // Музагет. – 1919. – № 1.
11. Могилянський М. П.Тичина. “Соняшні кларнети”. Поезії. Видавництво “Сяйво”. К., 1918 // Просвещение. – 1919. – № 3 (травень).
12. Могилянський М. П.Тичина // Книга и революция. – 1923. – № 11/12.
13. Могилянський М. Вітер з України // Нова громада. – 1925. – Кн. 2.
14. Ніковський А. Vita nova: Критичні нариси. – К., 1919.
15. Тиверець Б. [Загул Д.] Сучасна українська лірика // Мистецтво. – 1919. – № 4.
16. Тичина П. Лист П.Тичини до М.Могилянського від 1 листопада 1924 р. // Збір. тв.: У 12 т. – К., 1984. – Т. 12. – Кн. 1: Листи. – 1990.
17. Шумило Н. “...Ваша робота марно не загине...” // Україна: Наука і культура. – К., 1991. – Вип. 25; “Життя людське – храм, а не морг” // Вітчизна. – 1990. – № 1; Михайло Могилянський // Літературна панорама. 1990: 36. / Упоряд. С.С.Гречанюк. – К., 1990. – Вип. 5; Талант глибокий, багатогранний // Літературна Україна. – 1989. – 6 лип.
18. Якубський Б. П.Тичина. “Сонячні кларнети”. Поезії. Видавництво “Сяйво”. К., 1918 // Книгарь. – 1919. – № 19.

Михайло Могилянський

П. ТЫЧИНА¹

(СТРАНИЧКА ИЗ ИСТОРИИ НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ)

В настоящее время, когда искания новой украинской жизни уже увенчались достижениями большого художественного веса, знакомство с этими достижениями и теми путями, которыми пришла к ним новая украинская поэзия, не может не представлять живого интереса и для русских читателей. Дать им это знакомство и составляет задачу предлагаемого краткого очерка.

Начавшееся на грани XX столетия молодое брожение в украинской поэзии выдвинуло ряд талантливых и интересных поэтов, но задача полного обновления, задача модернизации старомодной украинской лирики первому поколению новаторов, ясно, была не по силам. Всех их объединил интерес к вопросам формы и техники, всем им был общ культ слова, но идти к общим целям *viribus unitis*² они как-то фатально не умели, каждый из них стоял на своей дороге, изолированный и одинокий, и у каждого порознь, явственно, не хватало культурного багажа, средств и способов для достижения тех задач, жизненное значение и содержание которых они не столько поняли, сколько почувствовали. И все они, благодаря этому, оказались поэтически недолговечными: творчество их быстро истощилось, поэтическая выразительность поблекла... Олесь³ меланхолически хандрил:

Про схід сонця, про схід сонця я вже одспівав,
Може струни, мабуть струни, граючи порвав...⁴

Чупринка⁵ перепевал самого себя, Филянський⁶ не расцвел, и отцвел... Так же быстро “догорели огни”⁷ и пляды “Молодой музы”⁸ в Галиции...

Новому поколению поэтов, выступивших на литературную арену почти накануне революции, если и не приходилось начинать дела сначала, надо было пройти школу, которая дала бы поэтическому таланту современную культурную шлифовку, раскрыла бы перед ним перспективы новых путей.